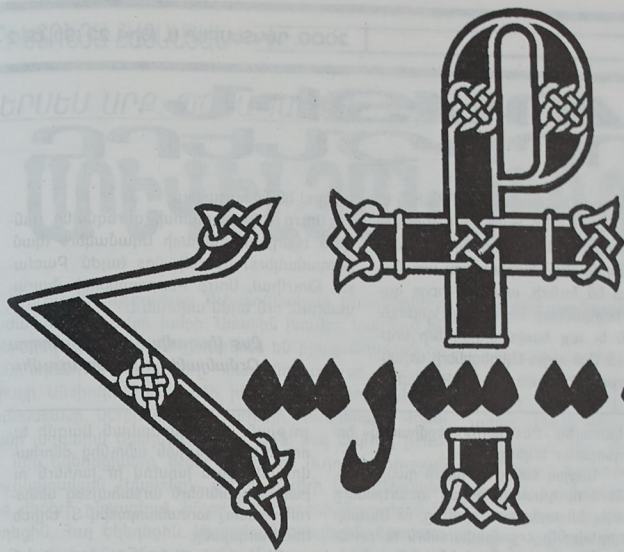

Երեւոնյա այսպէս

ՄԱՅՐ ԱԹՈՐ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԱՆՍԻ
ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ՄՃԱԿՈՒԹԱՅԻՆ,
ԼՐԱՏԿԱԿԱՆ ԵՐԿՁԱՐԱԹԱԹԵՐԹ

ՄԵՐ ԱՌԱՋԻՆ ԼՈՒՍԱՎՈՐԻՉՆԵՐԸ

Տեր Զիսուսի համբարձումից հետո՝ որոշ ժամանակ անց, Նրա առաքյալները սփռվեցին աշխարհով մեկ՝ արածելու իրենց Տիրոջ Ավետարանը եւ քրիստոնյա դարձնելու բոլոր ժողովուրդներին: Նրանցից երկուսը՝ Թադեոսը (որին Ավետարանը տալիս էր Նաեւ Դեբեոս եւ Զակարի որդի Զուդա անունները) եւ Բարթողոմեոսը, հասան Հայոց աշխարհ եւ դարձան հայ ազգի առաջին լուսավորիչները:

Թադեոս առաքյալը, Հայաստանի Տաթևի կողմերում եղելուց եւ Բարդուղիմեոսի հետ, գալիս-հասնում է Վասպուրական նահանգի Արագ գավառի Շավառան (Մալու) գյուղաբնակչությանը, որտեղ էր գտնվում Հայոց Սասնաբլու բազմաթիվ: Թադեոսը Բարդուղիմեոսի հետ մեկտեղ գործում էր բազում հրաժեշտներ, կատարում բժշկություններ եւ հավաստի բերում բազմաթիվ մարդկանց, որոնց թվում էր Սանատրուկ բազմաթիվի դուստրը՝ Սանդուխին: Թադեոսը իմանալով, որ իր ղուկուսը, դավաճանները իր ազգի հեթանոս աս-

վասից հեռացնելու, դեղի հեթանոս ասվածները վերադարձնելու, բայց աղադրում: Վերջապես, թագավորի առջեւ են հանվում Սանդուխը, Թադեոսը եւ ուրիշ հավաստյալներ: Հայրը դաշտաններով դարձյալ դիմում է դստերը, բայց դարձյալ աղադրում: Սկսում է սղառնալ, աղալ կաղում են Սանդուխին, բայց կաղերը հրաժեշտ արձակվում են: Այս միջոցին թագավորի կողմից ուղարկված մի նոր իշխան էլ է հավաստում ու մկրտվում՝ սանա-

լու, եւ սրանից էլ է անվանա ազատվում: Այս միջոցին Զիսուսին հավաստում, մկրտվում եւ ի վերջո նահապետվում են եւս 433 հոգի: Թադեոս առաքյալին սանուն են գլխաւոր, բայց դաժանոր սխալմամբ սղառնում է իր եղբորը Զեմենոսին: Առաքյալը կենդանացնում է սղառնվածին, եւ սա տեսնելով եւս 720 հոգի հավաստի է գալիս: Վերջապես, այդքան փառքելուց, հրաժեշտ գործելուց, մարդկանց հավաստի բերելուց հետո սրով նահապետվում է եւ Թադեոս առաքյալը: Այդ ժամ լույսով լույս է ճառագայթում, մի մեծակալ վեճ բացվում է եւ առաքյալի մարմինը մերս առնում: Մահ ականատես դառնալով հավաստի են գալիս ուրիշներ եւս:

Սուրբ Թադեոսի գերեզմանը գտնվում է Սուրբ Թադեոսի վանքում՝ Արագ գավառի Մակու փողոցի մոտ (այժմ Դարսկասանի օրհնում), իսկ Ս. Սանդուխինը՝ Նաեւկա վանքում, որի բուն անունը հենց Ս. Սանդուխի վանք է, թեթեւ տվողաբար Սուրբ Գրիգորի վանք է կոչվում:

Թադեոս առաքյալը իր հետ Հայաստան է բերել այն գեղարդը, որով գինվոր խոցեց Զիսուսի կողմ (տես Զովի, ԺՄ 34): Այն դարեւ շարունակ ողորկվել է Այրիվանքում (որն այդ պատճառով կոչվում է Նաեւ Գեղարդա վանք), իսկ այժմ գտնվում է Ս. Էջմիածնում:

Թադեոս առաքյալի հետ Հայաստանում որոշ ժամանակ փառքել են Նաեւ Մաակերները՝ Եվսաթեոսն ու Եղիսեմ: Եվսաթեոսը Թադեոս առաքյալի կողմից նշանակվել է Այրիվանքի առաջին եպիսկոպոս, եւ նրա գերեզմանը, ըստ ավանդության, գտնվել է Տաթևի վանքում, որի անունը էլ առաջացել է Եվսաթեոս անունից: Իսկ Եղիսեմը Հայաստանում փառքելույնը զբաղվելուց հետո վերադարձել է Երուսաղեմ, ապա մեկնել Դարսկասանի քրիստոնեությունը փառքելու, եւ նահապետել Զեբունի դասում:

Հարուակությունը էջ 2

լով Սանվել անունը. թե՛ Սանվել, թե՛ մի ֆանի այլ տաճոնյա անուն, այլեւ թագավորի ազգականներից Զարանդուխտ անունով իշխանուհին անենը, իրար հետեից, Զիսուսին հավաստելու պատճառով նահապետվում են: Վերջապես Սանդուխի սղառնման վճիռն էլ է կայացվում, սակայն հրաժեշտ են տեղի ունենում, եւ սղառնվածը դաժնապես է սղառնվում, հավաստի են գալիս ու մկրտվում եւս 2000 հոգի: Այնուամենայնիվ, Սանդուխը նահապետվում է զարմեղով կրծից: Եթե՛ որ հետո ձերբակալվում է Նաեւ Թադեոս առաքյալը: Նեւվում է նախ գազանների առջեւ հոռոտվելու, բայց անվնաս ազատվում է, ապա հնոց հրկիզվե-

ՄԱՄԼՈ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հիմնարկեփ արարողություն Մարմարաւեն գյուղում

Դեկտեմբերի 1-ին, ծնունդը Մարաշյան հայրապետական քեմի առաջնորդական փոխանորդ Ս. Նավասարդ եպոս. Կոնյանի, տեղի ունեցավ Մասիսի երջանի Մարմարաւեն գյուղի սր. Գեւորգ եկեղեցու հիմնարկեփ արարողությունը:

Նախկինում գյուղում գործել է սր. Սարգիս եկեղեցին, որը խորհրդային իշխանության տարիներին ավերվել է: Այդ եկեղեցուց 16 ֆար, ջրով, գինով լվանալուց եւ սրբալույս մյուռնով օծվելուց հետո, տեղափոխվեց նորակառույց եկեղեցու հիմքում՝ անվանվելով 12 առաքյալների եւ 4 ավետարանիչների անուններով: Եկեղեցու բարեբարն է մոսկվաբնակ հայ գործարար Սեբեյ Կազարյանը:

«Դուք տեսաք ձեր աշխարհը, որ այսօր կատարեցին եկեղեցու հիմնարկեփ արարողությունը՝ հոգու աշխարհ, եկեղեցու միջոցով կառուցվելով մեր Արարչի, մեր Փրկչի եւ Սր. Հոգու շնորհներին», - հանդիմանալով ավարտին իր շնորհակալությունը ուղղելով հավասարվոր ժողովրդին՝ առաջ Նավասարդ սրբազանը:

1700-ամյակի երջանակներում կատարվող այս արարողությանը ներկա էին 1700-ամյակի գրասենյակի վարիչ-փարսուղարի օգնական Անտ արեղա Մնացականյանը, սր. Սարգիս եկեղեցու ֆահանա հայրեր, եկեղեցու ծառայողներ Զայա Գասարյանը, Մասիսի փառապետ Սաւիլ Զակարյանը, գյուղապետ Էդիկ Զակարյանը, մարզպետարանի ներկայացուցիչներ, ինչպէս նաեւ Աջարիայի հայ համայնքի նախագահ Արմեն Գեւորգյանը:

Հոգեհանգստյան արարողություն՝ դեկտեմբերի 7-ի երկրաւարժի զոհերի հիշատակին

Դեկտեմբերի 7-ին Մայր Աթոռ Սր. Էջմիածնի Մայր տաճարում Էջմածն Սր. Սեղանի առջեւ, հանդիսատեսությամբ Ս. Հոսիկ արք. Սանթրույանի, տեղի ունեցավ հոգեհանգստյան արարողություն՝ ի ղեկավարում 1988 թ. երկրաւարժի անեղ զոհերի հիշատակին:

12 տարի առաջ երկրաւարժ խլեց հազարավոր կյանքներ, եւ ինչպէս նեցեւ սրբազան հայրը, ֆանի դեռ հնչում է «աղետի գոփ»՝ հասկացությունը, աղափնված չեն նաեւ աղետի վերերը: Հոգեհանգստյան արարողությանը մասնակցում էին Մայր Աթոռի միաբան հայրերը, դասաւանդությունը, հավասարյալներ:

Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը մեկնեց Փարիզ

Դեկտեմբերի 12-ին Ն. Ս. Օ. Ս. Ս. Ամենայն Հայոց Գարեգին Բ կաթողիկոսը ՀՀ նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի հետ մեկտեղ մեկնեց Փարիզ՝ ներկա գտնվելու հոշակավոր երգիչ Հաւո Ազնավուրի «Սուրբ Ծնունդ» Հայաստանի երեխաներին» դեկտեմբերի 13-ի քաղաքական համերգին: Համերգից ստացված հասույթը տրամադրվելու է հանրապետության մասնավորապես աղետի գոտու դրոշմաբեմնությունը:

Սուրբ Աթոռյան ուղեկցում էին Մարաշյան հայրապետ Նավասարդ եպոս. կան թեմի առաջնորդական փոխանորդ Ս. Նավասարդ եպոս. Կոնյանը եւ Ս. Տիրայր ֆն. Գրիգորյանը՝ իրեն գավազանակիր:

Մայր Աթոռ Սր. Էջմիածնի տեղեկատվության համակարգ

ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՈՒՂԱՓԱՌ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Արեւելյան Ուղղափառ Քրիստոնեական Եկեղեցիները բաժանվում են երկու խմբի: Առաջին խումբը կազմում են այն եկեղեցիները, որոնք ընդգրկում են բյուզանդական օրջանի լիաբարությունները՝ Կոստանդնուպոլսի, Ալեքսանդրիայի, Անտիոքի, Երուսաղեմի, ինչպես նաև Ռուսաստանի, Հունաստանի, Սերբիայի, Բուլղարիայի, Ռումինիայի, Վրաստանի ազգային եկեղեցիները եւ այլն, իսկ երկրորդ խումբը՝ այն եկեղեցիները, որոնք մերժել են Ուղղափառության բյուզանդական «կանոնը», 5-7-րդ դարերի բրիտանական մեծ վեճերի ընթացքում, ինչպես Եգիպտոսի Ռոմանյան եկեղեցին, Չայ եկեղեցին, Սիրիական եկեղեցին, Եթովպական եկեղեցին, Հնդկաստանի Մալաբար եկեղեցին եւ սրանցից դուրս մասն ենտրական եկեղեցական համայնքները եւ այլն:

Սույն ուսումնասիրության մեջ մենք անդրադառնալու ենք միայն Բյուզանդական Ուղղափառ եկեղեցուն, նրա լիաբարական զարգացմանը, որպես Արեւելյան եկեղեցի: Բյուզանդական Ուղղափառ եկեղեցին այնպես չի համարվում իբրեւ աշխարհագրական մի վայրի եկեղեցի, որովհետեւ ավելի քան քսան միլիոն են ավելի ուղղափառ բրիտանյաններ ներկա ժամանակներում մեծաթիվ ապրում են Նոր Աւստրալիայում, եւ բազմաթիվ ուղղափառ համայնքներ գոյություն ունեն Եվրոպայի եւ աշխարհի գրեթե բոլոր երկրներում: Թեեւ այդ համայնքները կազմակերպված են եղել որպես «իմնական - ավստրալիական» անկախ ազգային եկեղեցիներ, սակայն բոլորն էլ խստորեն դաժան են նույն եկեղեցական ավանդությունը, արարողական կարգը եւ համանման կանոնական կառույցը: Յուրաքանչյուր եկեղեցի առաջնորդվում է նույն մկրտչական աշխարհայնությամբ (եղիսկոպոսներ, Բաթաններ, սարկավագներ): Որպես բարձրագույն հեղինակություն վերջնական որոշումների համար բոլոր հարցերը ենթարկվում են եղիսկոպոսական դատին:

Բոլոր Ուղղափառ եկեղեցիների մեջ առաջնության լիաբար վայելում է Կոստանդնուպոլսի լիաբարությունը: Եկեղեցու աշխարհիկ դասը կազմում է նրա գործունե սարը, համաձայն 1848 թվականի արեւելյան լիաբարությանի հղած կոնգրակի, որ ասվում է, որ «Եկեղեցու ամբողջական մարմինն է լիաբարական նրա ճշմարտության լիաբարությունը»:

Ուղղափառ եկեղեցիներն այսօր իրենց մեջ լիաբար կունեն ավագային ալլաբան ավանդություններ, լեզուներ եւ յուրահասկություններ: Սակայն նրանք բոլորն էլ ունեն միեւնույն լիաբարական սկիզբը, այն է Բյուզանդական Ուղղափառ Քրիստոնեությունը: Բյուզանդիայում «բրիտանեացած հռոմեական արեւելյան կայսրություն», որը կազմակերպվեց Կոստանդին կայսեր դարձից հետո՝ 312 թվականին, Փոքր Ասիայի՝ Հունաստանի, Սիրիայի եւ Եգիպտոսի եկեղեցիներն ստացան իրենց հասարակաց կյանքի ձեւը, մեծաթիվները եւ միեւնույն լիաբարությունն էին: Դրանք ավանդական ձեւերը, որոնք ներկայիս եւս ձեւավորում են այդ եկեղեցիների կյանքն ու կազմակերպությունը:

Բյուզանդիայից եւ բյուզանդական կերպից բրիտանությունը սարածվեց սլավոնների, Բալկանների եւ Ռուսաստանի մեջ 9-10 դարերում:

Թեեւ յուրաքանչյուր եկեղեցի ունի իրեն հատուկ «ոգեկանություն», բայց եւ այդպես կատարել է մասն կատարելով ներդրում եկեղեցու հասարակաց ավանդության մեջ, ինչպես օրինակ հոգեւոր եւ աստվածաբանական միջոցով Ռուս եկեղեցու, որը 1453 թվականին, Կոստանդնուպոլսի անկումից հետո, մինչեւ 1917 թվականի բոլշևիկների հեղափոխությունը, Ուղղափառ եկեղեցիների աշխարհում խաղաղեց է ղեկավար դեւ, չնայած, որ Բյուզանդական ժառանգությունը մնացել է եւ ցարդ համարվում է Ուղղափառ եկեղեցիների հիմնական կերպը եւ կանոնը:

Յեւս չէ հակիրճ եւ հստակ կերպով ասլ Ուղղափառության բովանդակ սահմանումը: Արեւելյան Ուղղափառ եկեղեցին երբեք չի գտնվել զազմաթիվ մեջ, մասն Արեւմտյան Կաթոլիկ եկեղեցուն, որ սեղի ունեցած ռեֆորմը ստիպել է եկեղեցուն արահայեցելու իր հավատքի եւ կյանքի սահմանումը: Սյուս կողմից՝ Սրբազան Ավանդության ըմբռնությունը, որն Ուղղափառ եկեղեցու հավատքի կերպն է բնորոշում, հնարավոր չէ սահմանափակելով հասցնել դավանաբանական հաստատումներ: Սա մի ամբողջականություն է, որի բոլոր բաղադրիչ մասերը հավասարաթիվ կենսական են, սակայն դրանց հստակ ձեւակերպումով միայն կարելի է ըմբռնել ամբողջի համահեմքը:

Ուղղափառ Ավանդության մեջ կարելի է զատորոշել եւսակա կարեւոր սարեր՝ վարդապետական ավանդությունը, ծիսական ավանդությունը եւ հոգեւոր ավանդությունը:

Վարդապետական ավանդությունը

Ուղղափառ եկեղեցին լիաբար է, որ բրիտանեական հավագը իր ամբողջության մեջ իմն է լիաբար եւ այդպիսով դարձել Սեկ, Սուրբ, Կաթոլիկ-Ընդհանրական եւ Առաքելական: Սույն լիաբարը հիմնավորվում է Ուղղափառ դավանության մեջ, որ եկեղեցին համարվում է «ճշմարտության յուր եւ արմատ», Տիրու Մարմինը եւ Սուրբ Հոգին միասին հավիտենալիս եկեղեցուն առաջնորդում են դեռ «ճշմարտություն»: Եկեղեցին անսխալականության միջոց չէ, այլ նա անսխալական է իր սիգեբական հասկացողությամբ եւ ըմբռնումով, նա չի ընդունում որեւէ բան իբրեւ ճշմարտություն, եթե այն հակառակ է կամ հակասում է Սուրբ Հոգու առաջնորդությանը: Ուղղափառ եկեղեցին ունի հավատքի երկու աղբյուր. Աստվածաւանդ Սաշյանը, այսինքն Սուրբ Գիրքը եւ Սրբազան Ավանդությունը, լիաբար սակայն, որ Ավանդության մեջ չլինի որեւէ հակասող բան Սուրբ Գիրքի:

Ուղղափառ եկեղեցին հաստատվում է իր Աստվածաւանդը աղբյուր է երկնային ներշնչանքի իր ամբողջության մեջ, եւ ի լիաբարեցել հարկին որեւէ հավագա-

Ռուսաստան, մոնակա, Կայսերական գործարան, XIX դար

ցյալ կարող է մեկնաբանել այն եկեղեցուն, լիաբարով, որ դա լինի եկեղեցու Ավանդության լիաբար: Իսկ իմն Ավանդությունը, ունի արահայեցության բազում կերպեր, որոնցից ամենակարեւորներն են.

1. Յոթ սիգեբական ժողովների վարդապետական սահմանումները (Սուրբ Երրորդություն, Քրիստոսաբանություն, Մարեմաբանություն, Սրբանկարչություն):

2. Եկեղեցու հայրերի վկայությունը. նրանք ասվածաբաններ են, եւ Տիգեբական եկեղեցին ընդունում է նրանց իբրեւ ճշմարիտ մեկնիչներ, բարձրանողներ եւ եկեղեցու հավատքի լիաբարողներ: Ամենամեծավոր հայրերն են՝ Ա. Աթանասը, Կաթողիկոսական աստվածաբան հայրերից՝ Ա. Բարսեղը, Ա. Գրիգոր Նազիանզացին, Ա. Գրիգոր Նյուսացին, Ա. Կյուրեղ Ալեքսանդրացին, Ա. Հովհան Ոսկեբերանը, Ա. Մարսինոս խոստովանողը, Ա. Հովհան Դամասկացին, Ա. Գրիգոր Պալամարը: Վերոհիշյալների վկայությունները ոչ մեղալի հեղինակություններ են եւ ոչ էլ անսխալականության աղբյուր: Այսպիսով նրանց գործերում տեսնում ենք եկեղեցու Ուղղափառության ընդհանուր ոգին, նրանց ամբողջական մկրտչական եկեղեցու վարդապետությանը: Այսպիսով եկեղեցին վերոհիշյալ աստվածաբանների գործերն ընդունում է իբրեւ սիգար եւ օրինակելի

մոտեցնել:

3. Եկեղեցական օրենքները ձեւակերպվել էին յոթ սիգեբական ժողովների ընթացքում եկեղեցու հայրերի կողմից: Սույն կանոնները կարգավորում են եկեղեցու կյանքը, բայց դրանք իրավական չափանիշներ չեն: Այդ օրենքներն ավելի օրոշ նկարագրում են եւ լիաբարանում Ուղղափառ եկեղեցին, քան սահմանում այն:

4. Պատասխանի ավանդությունը: Ուղղափառ եկեղեցու բազմաթիվ ուսուցումներն ու դավանությունները, բացի ծիսակարգությունից, չունեն բացահայտ աղբյուր, օրինակ Մարեմաբանությունը, Սրբերը, հանգուցյալների համար աղոթքները եւ այլն:

Ծիսական ավանդությունը

Ուղղափառների համար Ա. Պատարագը ավելի կարեւոր է, քան հավանական լիաբարանում եկեղեցուն (ժամեղությունները): Եկեղեցու համար ամենակարեւոր «արդիականացում» ժողովրդի մասնակցությունն է Քրիստոսի Փառավորյալ Մարմնին՝ Ա. Պատարագի միջոցին, ինչպես երկնային բազմակրության, որն այս աշխարհի համար դեռեւս «զալիք բազմակրությունն է» խորհրդանշում: «Երկնից երկրի վրա», այսպես է հասկացվել Ա. Պատարագը վաղնջական օրենքին, այսպես է ուղղափառ հավասացյալն ըմբռնում Ա. Պատարագի խորհուրդը: Պատասխանի միջոցով եկեղեցին դառնում է «այն, ինչ որ էր», այսինքն՝ նոր ժողովուրդ Աստուծո Սուրբ Հոգու ներգործությամբ: Սեմ կարող ենք Ուղղափառ ծիսական ավանդության մեջ զատականել ընտանյան մկրտության, Ա. մեռնի եւ Ա. հաղորդության լիաբարանները, որոնք ամբողջապես եւ բարձրագույն ձեւով իրականացնողը եկեղեցին է իր ամբողջությամբ. սույն լիաբարանումները սրբացնում են ժամանակը օրվա ընթացքը, ժամանակը օրը եւ սարվա օրը: Վերջապես դրանք բազմաթիվ ձեւեր են, որոնք սրբացնում են ընտանիքի եւ անհատի կյանքը:

Ուղղափառ եկեղեցու լիաբարանումները նկարագրվել են եւ բացատրվել ավելի քան քսանհինգ ծիսական գրքերում: Դրանցից ամենակարեւորներն են՝ Ծիսարանը, որը բովանդակում է գրություններ Ա. Պատարագի արարողության մասին, (Ա. Հովհան Ոսկեբերանի եւ Ա. Բարսեղի մասին) եւ եկեղեցական խորհուրդները. Օկոնեկոս հոգեւոր երգերի օտարականների ժամանակ օրը եւ սանեկոն Մեմայաները (սարեկան օրը) եւ երկու Տիրոհիաները (լիաբար եւ ճակատական օրը) եւ այլն:

Հոգեւոր ավանդությունը

Ուղղափառ եկեղեցու դավանական եւ ծիսական զույգ ավանդությունները շեշտում են կյանքում կատարելությունը: Սրբերի հանդեպ լիաբարանումները հաստատվել են նրանց մասին եղած իրավապի փաստերի միջոցով, որ Աստուծո շնորհը, Քրիստոսի միջոցով բաշխված, դարձնական է իր մեջ վերափոխելու եւ լիաբարանակերպելու գոյություն, որով մարդկային բնությունը Հիսուսի մարդկությանը դառնում է ասակ՝ ընդունելու Ա. Հոգին եւ աստվածացումը (Թեոսիս): Հոգեւոր հայրերը, սուրբերը հավատքի ուսուցիչներ են: Նրանք իրենց կյանքով ու գործով սովորեցնում են մեզ ընդունել Ա. Հոգին: Այս ճանադարով Ուսուցելու վերջին սուրբերից մեկը Սարով Բաղաթիսն է. Սերաֆիմը, բնորոշել է բրիտանեական կյանքի վերջնական նշանակությունը: Նա գրությունների մեջ հոգեւոր ավանդությունը դրսեւորվում է զույգ ճանադարահեմքով, որ նկարագրվում է մարդկանց դեռի Աստված բարձրանալու կերպը եւ Աստծո հետ հաղորդության լիաբարանը, նրա խորհրդավոր փորձությունները՝ Թաքոր լեռան լույսի օղորձական դիմաց:

Նման հոգեւոր փորձություններն են ունեցել վաղնջական եկեղեցու անադատական ճգնաժամի հայրերից Ա. Ամենը, Ա. Պախմոսը, Սիրիայի Ա. Իսահակը, Լադգերի Ա. Հովհանը: Այս անունների շարքն առանց ընդհատումի երկարում է մինչեւ Բյուզանդիայի միսիկները՝ Ա. Սիմեոն Երիսասարը (11-րդ դար), Ա. Գրիգոր Պալամարը (14-րդ դար) եւ 18-19-րդ դարերի Ռուս եկեղեցու սուրբերը եւ հոգեւոր դաստիարակներ Ա. Տիխոն Չասոսկին, Պաշիպ Կելիչկովսկին, Ա. Սերաֆիմ Սարովսկին եւ Ժառ Ուրեմի:

Բազմաթիվ են սույն հոգեւոր ավանդություններին վերաբերող դասական տեքստեր, որոնք հավանական են «Ֆիլոզոֆիա» խորագրով գրի հասնումներում:

ԿԻՑ ՄԵՆՅԱԿՈՒՄ

ԱՐԹՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

**- Հայի հոգին արեգիմ կաղա-
ղարուն:**

Տ. Շահե. - Հայի համար Բիս-
սոնոնությունը երբեք էլ չի անհե-
տել:

Տ. Կյուրեղ. - Հոգիները լեթա-
րապես լինի մեզ էին: Կային աս-
վածային այցելություններ, ան-
կախ ամեն ներգրությունից ու հա-
լածանքից իրենց հավատի մեջ ան-
սասան, նվիրյալ հոգեւորականներ,
աղոթողներ, ֆարգողներ, բայց
ընդհանուր առմամբ հոգիները
լինում էին:

Տ. Մինաս. - Հայության մեծ
մասը կուլ գնաց արեգիմի: Խոր
միտքի մեջ էին մարդկանց հոգին,
խիղճը, եւ շատերն ընդունակ էին
դարձել մեծագույն ստորություննե-
րի ու նենգությունների, սխի ու դա-
վի: Այս ամենի հիմքի վրա ձեռ-
նարկվել էին, ավելի սարսափի
մթնոլորտ, երբ առիտարակ խու-
սափում էին հավատի մասին խո-
սելուց: Ու քեզից չկային համոզ-
ված արեգիներ, բայց կար այդ ա-
մասված սեռության ազդեցու-
թյունը կյանքի վրա: Կատարակե-
րություն, սպիտակ մեծությունը
բացահայտ կեղծիքներն ու անօր-
նություններն բնականի աստիճան
ստիպարակ էին դարձել «խորհ-
րդային մարդու» համար:

- Անկախություն:
Տ. Շահե. - Եկեղեցին նույնիսկ
իր տղամասնից ավելի անկախու-
թյուն ստացավ, եւ հոգեւորականին
արեգից ճոր եւ առավել դասա-
խանաճու քննարկ: Նա իմեք է
զգաստել:

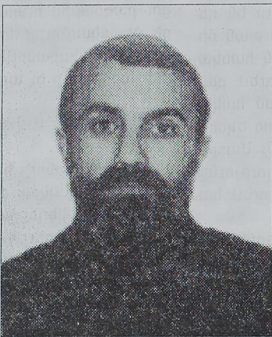
Տ. Կյուրեղ. - Մարդուն ազատ-
ություն սրվեց եւ ֆարգելու, եւ լսե-
լու: Բայց արեւմտային համար հա-
ճախ սցնում է իմեք: Բաց է վա-
ղակի դուրը, բայց դուրս գալու
համար իմիդ դիտքի ջանք թափե-
ն: Այս ազատությանը մեք եւ մեք Ե-
կեղեցին դաստիարակ չէին:

Տ. Մինաս. - Անկախություն
անհրաժեշտ էր, բայց ոչ բավական
արժանության համար: Մեք գիտե-
լիքներ, որ սիրող Հոր անտառի ու
դիտքներ են, բայց Նրա մոտ իմենա-
դիտքի վերադառնալիքն արտաբա-
նական, աղոթներով:

**- Եկեղեցու եւ աղանդավո-
րական շարժումների հասարա-
կական գործունեությունը:**

Տ. Շահե. - Երբ անկախություն
սրվեց, կանգնեցին գրեթե միայն
ծիսական կիսանդի առաջ: Եկեղե-
ցին չուներ հրաքարակաճ գրակա-
նություն, համադաստիարակ (ա-
նակի ու դաստիարակություն ֆա-
րգողներ, իսկ աղանդավորները
Հայաստան եկան «խորհրդային
մարդու» սենսական, բարոյական
ու հոգեւոր դաստիարակներին ֆա-
ցի-
սակ եւ գաղափարներ խիստ մե-
կավաճ ֆարգականություն: Օսար
դեմությունները, ինչպես միջո-
ց, ժամանակից հրակամացում
են դեմական ու ռազմական ջա-
ման ֆարգականություն, որ իր
բացահայտված ազդեցությունն է
թողնում նաեւ արտաքին գործերի

**Սոցիալական հեղափոխությունից հետո բազմաթիվ հայրերին հեռեցին արեգիմի, որով էլ ձե-
մարի Աստուծոց այնքան հեռացան, որ կարող էին իրենց կեղծ գաղափարախոսության համար հարա-
զանքներն անգամ դասադարձել սանձանքների բանի. մահվան: Զինվորները դարձան ճակատ
ունեցող հայի հոգուն արդյոք ի՞նչ էր կասարկել: Ճիշտ է, կոմունիստական հասարակարգը խոչընդո-
տում էր հոգեւոր սնունդը սալուն եւ ստանալուն, բայց դեմական անկախացմամբ հոգեւոր գիտելիքների
սարսնման ազատությունը բավարար էր հոգիների արեւմտային եւ ձեռնարկությունը գտնելու համար:
Այս հարցերի շուրջ էլ լրագրող Կարմեն Մարտիրոսյանի գրույցը Հայ Առաքելական Եկեղեցու Բաժնե-
ներ Տեր Շահեի, Տեր Կյուրեղի եւ Տեր Մինասի հետ:**

Տեր Մինաս

վրա: Ցավով, այսօր ավելի են շա-
տեղեց արեգիմի, որ վաճառում են
իրենց ու իրենց հայրենիքը համո-
քարեկեցիկ կյանքի: Առաջարկված
գուժարի դիմաց նրանք ստորագրում
են, թե Հայաստանում իրենք հա-
լածվել են: Եվ արեւելում «միա-
միտ» իշխանավորները սարակա-
նական բացակայություն են. «Կո-
մունիստական փոխադասությունները
հալածվում են... Մի՞թե այդ ե-
րկիր դեռ այդքան հեռ է արդի
ֆարգականությունից»:

Տ. Կյուրեղ. - Եկեղեցին
դաստիարակ չէր, միջոցներ աղան-
դավորները գործելու ժամանա-
կակից միջոցներին բավական
լավ են իշխողներ: Նրանք օր-
ջում են մեքում, փողոցներում,
փորձում հնարավոր ամեն սա-
րեքական մարդկանց ձգել ի-
րենց կողմը, մինչ մեք կաղա-
ղարված հոգեւորականները
մասնում են եկեղեցուն, սղա-
սում, որ մարդիկ իրենք դիտե-
լիքներ: Բայց մի առավել կարե-
ւոր կեց կա այս հարցում. 20-
րդ դարի մարդը ինչպե՞ս է ձգ-
նում: Հոգեւոր ֆարգը նա գերա-
դասում է լրացնել ոչ թե դա-
ստիարակ գեղարվեստ, ֆարգ լսելով,
այլ ասեմ «Ա+»-ի հոգեւոր հա-
ղորդությունը դիտելով: Խնդրեմ,
սարք հանգիստ մասնում, եւ ու
սուն է գալիս աշխարհի ամենա-
զգույնի աղանդներից մեկի մեքա-
կացուցիչն ու օրը կես ժամ եկ
«հոգեւոր սնունդ» է աշխարհ: Բայց
սա միայն առաջին ֆայլն է ուժեղ
բնավորություն եւ ազգային գի-
տակցություն ունեցող մարդը եր-
կիր անգամ կարող է նրան չլսել:
Եվ եթե փնտրի ձեռնարի հոգեւոր
սնունդ, վաղ թե ուր կգա եկեղե-
ցի: Ուսումնում ունեն «привожае»
«привожае» հասկացություննե-
րը: Հավաստյալներն են, որ գա-
ղափարները:

կա են եկեղեցի, իսկ արդարա-
րակաճ համայնքներ մարդիկ, որ
բերվում են (բերման են ենթա-
կում):

Տ. Մինաս. - Անկախությունը ե-
կավ ազգային մեծ արեգներից
(երկրաբան, դաստիարակ, օրա-
կուն, սով, փախսականներ) հետո:
Նման երեւոյթների լավ ծանոթ
Եկեղեցին եւ ԱՄՆ-ի համար դրան
գործունեության բարենպաստ դու-
րություն էին ստեղծել: Եվ չուսացավ
այն «մարդասիրական» օգնությու-
նը, որի միջոցով մեք երկիր մասն
աղանդները հոգեւոր դաստիարակ-
ունով դառնալով մեք մեծագույն ող-
բերության հիմք: Ոչ անհիմն, բն-
ազգային, կարելի է ասել ժառան-
գական վախճալ խորն էր դուռնված
հայ «ֆարգիչներին» հոգում, իսկ
մարդկանց հոգեւորական հոնու-
մասնագետներն էին: Եվ այսպես
ժամանակի ընթացքում հասանք
հոգեւոր այս բնագոյությունը:

- Ի վերջո՞:
Տ. Շահե. - Համեմատելով
նրանց ներքին ուժը, ֆինանսը եւ
ստացած արդյունքները կարող ենք
ասել՝ նրանք չեն հասել իրենց

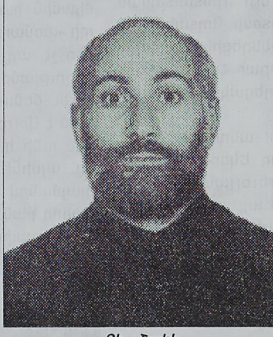

Տեր Կյուրեղ

նդասակին: Բանի դեռ ծնողի ու
որդու հարաբերությունները ճիշտ
են, բարոյական եւ ֆինանս: Միայն
սանիքը, աղանդավորները դաս-
կան են:

Տ. Կյուրեղ. - Ես հուսով եմ, որ
ուսումնական հայ Բիսոնյան կրողն
հոգեւորական հանդեպ իր ստան-
ձմած դասակարգի դեմ ու կրթունա
նրա օգնականը, իր աղոթքներով
մեքուկ կկանգնի նրան, կիսեքի իր
դասերի արյունով ու արցունքով
մեք ժառանգած եկեղեցուն:

Տ. Մինաս. - Աղանդավորներն ի-
րենց նդասակին հասան մասամբ:
Նրանց վարդապետական հակասու-

Տեր Շահե

թյունները, առաջնորդների արժա-
րեքակաճը, չիմանալով դաստիար-
կող թեղեք աստիճանի իրենցից հե-
նալու դաստիարակ են դարձել, բայց
աստիարակ համար էլ դեռ մնում են
ծածկված: Նրանց ողջ կեղծիքի մե-
քը ընդգրկվում է ի վերջո: Մեք էլ,
Աստուծո օրհնությամբ, կամարանք ա-
ռավել աղանդավոր համար մեք եւ
մեք ժողովրդի փրկությունը:

Ավագանեք գաղափա-
րախոսության համասա-
րած ավանդույթներ, եւ ու-
ղեք անվերջ ավելացող
փնտրանքը հոգեւոր խոսքի
կարտ հոգիներ: Եվ սկսում
են կարողանալ Հայ Առաքել-
ական Եկեղեցու մեքա-
կուն են օսար վարձակներ:

Վերջիններս անդա-
դառնում են համայն. անդ-
րադառնում են ցավով,
ծաղրով, հիպոքրիզիով,
դաստիարակությամբ... ինչ-
դեք ասեք, ինչքան ասեք:
Բայց գրեթե չի խոսվում,
որ Հայ Առաքելական Եկե-
ղեցին էլ է ֆար ֆար վրա
դնում, կերտում իր սանա-
ներ, իր օրոքը հավաքում
հավաստյալներին կազմելով մի-

ասին զարգացող եւ գործող Բի-
սոնյանների համայնքներ: Միայն
եւ դրանցից երեք:

**Երեսանի սուրբ Հովհաննես
Եկեղեցին** թեք ձեռնարկված հա-
մայն ուներ, սակայն Տեր Շահեի
եւ եկեղեցու մյուս ֆահմանների
դարբերական հանդիպումները
(ժառանգական երկու անգամ) բա-
ցահայեցին, օսկեցին եւ լրացրին
աստիարակություն: Համայնքը գե-
կեց եկեղեցին որդեք իրենց ֆա-
րգույթյան ֆարգուն միջոց օգ-
տագործող աղանդավորներից, դու-
սականությամբ, կարադուրությամբ

զարգացողներից: Մոտ 250 կայուն
հավաստյալներից (եկող-գնա-
ցողները աստ ավելին են) կազմ-
վեցին «Տղամարդկանց խորհու-
րը», «Տիկնանց միությունը», «Ե-
րիսասարդների միությունը»: Ան-
դամները համասեղ աշխատում
են, բարեկարգում են եկեղեցու
սարածքը: Ու քեղեք այն կոմու-
նիստական կարգերի օրմ սրվել էր
աստիարակ, ու հիմա եկեղեցին
օրադասված է, մեղմ ասած, ոչ
եկեղեցավայել վարկուբարկով
բնակիչներ ունեցող հոգեւոր հյու-
դակների խիտ ցանցով, այնուամե-
նայնիվ համայնական աշխատան-
քի արդյունքներն ակնբայն են: Ան-
դեք դաստիարակ են նաեւ ուսումնա-
կան կենտրոնը, ուր օրոքով կկա-
մակերպվեն հոգեւոր դաստիարա-
նքը: (Ինչ ոչ ցանեք, այն կինձեք):

Տիկնի եկեղեցին, որ սարկներ
ժառանգական որդեք դաստիարակ
նայել, վերաբացվեց 1991 թ., եւ
Տեր Նորայրն այստեղ ստեղծեց հա-
մայն, երգչախումբ: Այս հիմքի վրա
Տեր Կյուրեղը փորձեց ընդարձակել
այն ընդգրկելով արվեստագետներ,
մասկոթականներ, բանվորներն ու
ուսանողներին... ասեմ սարկի,
զարգումնի ու հեռախոսություննե-
րի Տեր մարդկանց: Իր սուղ միջոց-
ներով Տիկնի եկեղեցու համայն-
քը կազմակերպում է ուխտագնա-
ցություններ, տոների աղոթիվ հոգե-
ւոր ցերեկություններ: Երեքմ, իհարկե,
լինում են «բայկություններ», մեղա-
նում են մեքը մյուսից, բայց խն-
դիրները հարկում են:

Ցավով, կենտրոնական եկեղե-
ցիներում դեռ անհնաճ է դասա-
հավան մոտ վառողներին գրկել ի-
րենց Տեր ու Տերների կեցվածից,
մինչդեռ Տիկնի եկեղեցուն հոգե-
ւոր գիտակցության մթնոլորտն է
իշխում: (Ինչ տուն աղոթիքի տեղ է):

Սեւանի եկեղեցուն 1999 թ.
փետրվարին մասնակցած դասա-
դասից հետո Տեր Մինասը հայա-
րարեց, որ յուրաքանչյուր հինգ-
օրաքի տեղի կունենա ֆարգուխ-
ություն, մեք ամիս անց նոր հա-
մայնիկը տրամադրվեց ամբողջա-
րակաճ թերակողում դաստիարակ
գին մասնակցել ցանկացողների
համար, իսկ որոշ ժամանակ անց
կազմակերպվեցին նաեւ սերս-
դության դասընթացներ:

Այս մեքերով սարկների ա-
խառնություն արդյունքում այսօր Սե-
ւանի համայնքն ունի 50-60 մեքա-
կուն համախող ուժ, կազմվել է Ե-
րեւելաների ու դաստիարակների 30-35
հոգաւոր խումբ, որի հիմքի կազմով
կազմակերպվեցին հոգեւոր դաստիարակ-
ություններ, ստեղծվել է երիտասարդ-
ների միություն: (Ով ակաճ ունի,
թող լսի):

Այս երեք համայնքն էլ ունի
խնդիրներ, թվարկություններ, բայց
անկախ դրանցից՝ այստեղ գոր-
ծում են: Իսկ գործելու ընթացքում
ունեցածը բազմապատկել է:

Փա՛ռ, գոհություն եւ շնորհա-
կարություն մեք Տեր Հիսուս Բիս-
սոնի:

Ո՛Վ ՏԵՐ ԱՍՏՎԱԾ, ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՂ ԱՆՇԱՐԺ ՊԱՏԻՐ

Սկիզբը՝ էջ 2
Եկեղեցի՝ Հայաստանյայց,
ա՛խ, որքան մեծախոգի ես,
զանգվազան ու վեհախառ, որ
չես այդանում ու դաստիարակ
ստանալ գաղափարների, որքան
եղծ ու խոնարհ ես, որ չես
նեղվում ու մոլեգնում եղծ
դարձադարձ երեւելանի, աղոթ-
րասան ու շահանդ «ուսուրե-
րիդ ու դուստրերիդ»...
«Չորությունների՝ Ասված,

դարձի՛ր, նայի՛ր երկնից ու
Տես, այցելի՛ր այս որբասուն-
կին եւ խնամի՛ր սար նրան, ո-
րին Տեղեց Աջը Բո» (Սաղմ.
ԴՊ 15-16):

Ո՛վ եկեղեցի Սուրբ, այսու
հավաստած եմ, որ ի դեմս Բ
եղծաբար կեցվածի, Արարիչը
թույլ չի՝ հա, որ արարասան-
ման վեհախառն գնեթիդ անո-
թից խոնարհվի, այլ իբրեւ
վարձ՝ այն անթուքների եւ լուսն

դասկերով կզարգալի: Վեր-
բերդ սրամոռնով, հավասա՛,
Տերն Իր մասերի գործվածք
փաղաքանքներով կբախտանի:

Արդ, տկա՛, որովհետեւ ան-
մասնույց լեռը, եթե նույնիսկ
մարկված ու շահաբար լինի,
կդիմանա: Թեք ուսով աշխարհ
փորձի նրան կյանքի, հավա-
սա՛, որ աղանդն ու դիտել
մարմնին զարմկելով՝ փուր-
վուր կլինի, աննեան կաթիլ-

ների կվերածվի:

Ուրեմն մի փոքր էլ սքնիր,
մի ֆիչ էլ արասալիք, զի ահա
այդք մոտ է, իսկ վարձը՝ անի-
մանալի՛: «Ի վերջո եկավ մի
այլ ազգ, որ փառով աստ ա-
վելի առավել էր, քան նախորդ-
ները, իսկ սրա առաջնորդները
չափազանց զարմանալի էին:
Եվ երբ եկան [Երկնայեցի] Թա-
գավորներ երկրորդացին, Նա
արթոց վեր կացավ, նրանց

ընդառաջ [զնաց] եւ համբու-
րեց նրանց իրենց առաջնորդ-
ներով եւ մյուս ազգերից ավե-
լի մեծարեց: ...Եվ այն հայոց
ազգն էր, որ վիճակ ընկավ
Թաղեթոմի, Բարբողմեթոմի եւ
սուրբ Գրիգորի» (Վիրակա
Գանձակեցի, «Հայոց դաստիարակ-
ություն», Երևան, 1982, էջ 252-
253): ամեն, եղիցի, եղիցի:

Արթուր դոյի Կարապետյան

ԼՃԻ ԶՐԵՐԸ ԿԱՐՄՐԵՑԻՆ ԹՇՆԱՄՈՒ ԱՐՅՈՒՆԻՑ...

Հայաստանի IX դարի կեսերին, օգտվելով Արաբական խաչքիթայության խուռածման շարժումը ճեղքելու ունեցած մեծ կուրսներից, գրեթե անկասկածալ: Արաբ հեղինակների հավասարմամբ հայ լուսաբերները կամ իշխանները լուսաբերականություն էին հանդես բերում հարկեր վճարելու, եթե Հայաստան ուղարկված ուսիկները ունեղ մարդ էր, այլապես չէին ենթարկվում: Հակաարաբական ազատագրական լուսաբերից խուռածմախարաբական արևմուտքի երկար ժամանակ չէր կարողանում գրավել հայկական գործերով, ուսիք երկիրն իրենց ենթարկելու առաջին գործնական փորձը կատարեցին միայն խուռածման շարժումը ճեղքելուց 13 տարի անց՝ 850 թ: Մակայն Աղուսեթի (Աբու Մաիդ) արավանքը կատարյալ անհաջողությամբ ավարտվեց: Բաղեցի Չորա-դախակ լեռնանցիի օրհանում հայկական գործարանակները նրա ճանաչողարից «հարգալից» փակեցին եւ հանձնեցին հավաքված հարկերը: Աղուսեթին ոչինչ չէր մնում անելու, եթե ոչ ձեռագնելու, թե իր գալուստը սուկ հարկահավաքական նույնասկ է հետադնել: Աղուսեթին ներկայացած Հայաստանում հաստատված արաբ իշխաններն ու գործակալները բողոքագրեք հանձնեցին նրան Տարոնի իշխան Բագրատ Բագրատունու եւ Վաղարշապատի գահերեց Աւոս Արծրունու դեմ՝ մեղադրելով նրանց որդեկ

խալիֆայության քեմալներին:

Մակայն, չնայած արևմուտքի հանձնարարությանը եւ սեփական ցանկությանը, Աղուսեթն ի վիճակի չէր հաղթահարելու հայկական զինված ուժերը, ուսիք բարեկամություն խաղալով՝ նա եւ վերադարձավ հարկահավաքության իրավունքը հանձնելով Մուսա իբն Ջուրաբային, որն ամուսնացած էր Բագրատ Բագրատունու փոքր հետ: Վերջին հանգամանքը բնավ չխանգարեց, որ արաբ իշխանավորը իբրեւ թե արևմուտքի հարկերը հավաքելու նույնասկով ներխուժի Տարոն եւ բանակ դնի նրա ձեռնադնեց Բագրատ Բագրատունու: Մակայն Բագրատ Բագրատունու եւ նրան օգնության եկած Աւոս Արծրունու զորքերն այնուհետ չսկսեցին քեմալում, որ վերջինս, խուռածմախար նահանջելով, փորձեց ամրանալ Բաղեց Բաղեցում, որը լուսաբերեց հայերի կողմից: Պատահումը Բագրատի փոքր խնդրանքով վերացվեց, սակայն Մուսա իբն Ջուրաբայի, լուսաբերության մարդը ստան, ամբաստանագրեք ուղարկեց Արաբիա՝ ամեն ինչում մեղադրելով հայ իշխաններին:

Աղուսեթը, լրացուցիչ հարկերը հավաքելու նույնասկով, Հայաստանում բողեք էր Այա Շուվափի ամիրային, որին հանձնարարված էր մանկ Վաղարշապատի եւ սղախել մինչեւ Հայաստանի տարեք կողմերից սահմանված չափով հարկերն ու տարեք կերեք: Մակայն իրականում նա

ներխուժեց Աղբակ եւ աղաթակներ սփռեց Վաղարշապատի տարեք կողմերում: Նրա գործածածն ավերում ու հալածական էին ամեն ինչ, կողոպուտն շղախողկանց եւ կանանց ունեցվածքը եւ գերեզմանում նրանց: Գործել իրեն սղված իրավասությունների օրհանակում եւ հարկը հավաքել ընդունված կարգով, Այաին ողջախոսության կոչելու Աւոս Արծրունու փորձերն անհաջող անցան: Արաբական զորքը

ճարունակեցին իրենց կողոպուտիք Բաղեցականությունը, որն ստիպեց Աւոս Արծրունու վճռական Բաղեցի դնել: Ընտով նրա գործածածն Արծրունու գլուխի մոտ լուսաբերեք կոտորեցին արաբական հրոսակալությամբ: Այս երկու իրադարձությունները, որ մեծ

փառք բերեցին հայկական զենքին, սարափի մասնեցին Հայաստանում հաստատված արաբների՝ մասնավորապես ախաթեքի Աղձնիքի արաբներին: Չոկվածների կանայք այնուհետ աղաթական եւ ողբ ու կոծ դարձանկող խնդրագրեք ուղարկեքին խալիֆայության մայրաքաղաք Մամաա, որ Մուրափախի խալիֆան 851 թ. մեծ գործով կրկին Հայաստան ուղարկեց Աղուսեթ ուսիկանին: Վերջինս ճա-

իշխանասեռական զգացմունքների վրա, Յուսուփը խաթուրեքամբ ձերբակալեց Բագրատ Բագրատունու եւ շղբայակող ուղարկեք Մամաա: Նրա գործերը, հաստատվելով Մուսուն, սղեքին աղաթակեք երկրամարդ եւ գերեզմաններին ուղարկել սղեքվածանությունը շուկաները: Մինչ նա սղախում էր զարնանք, որ իր առաքելությունն ավարտի եւ հայ իշխաններին շղբայակող ուղարկի Արաբիա, Բագրատ Բագրատունու որդիներ Աւոսն ու Գալիքը ոսի հանեցին Խուրի եւ Մասունի լեռնական բնակչությանը, որը Հոկման Խուրեքու գլխավորությամբ հարձակվեց արաբների վրա եւ ոչնչացրեց Յուսուփի գորաքանակը: Յուսուփը փորձեց աղաթան գսնել Բագրատ իշխանի կառուցած Մուր Գրեքի եկեղեցու զնքերում, սակայն ռազմիկներից մեքը նրան նեղահարեց, եւ նրա լեք ջախջախվեց եկեղեցու աղաթանակին: Յուսուփի գորաքանակի ջախջախումն ու կոտորածը երկակի արձաքանկ սղացան: Մի կողմից՝ հակաարաբական շարժումը վերածվեց հուժկու աղաթանություն, որը շուտով ընդգրկեց ոչ միայն Հայաստանը, այլեւ Վիրեն ու Աղվանքը, իսկ մյուս կողմից՝ աղաթան հանդիսացավ արաբական արևմուտքի համար, որը Հայաստանում իր դիրքիք բուլացումից ախաթեքված՝ վճռական Բաղեցի դնեք:

Ճարունակությունը էջ 8

ՎԼԱԴԻՄԻՐ ՍՈԼՈՎԾՈՎ

ԶՈՐԵՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՈՐՈՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Այն մարդը, որ Շումարիս աղոթելով բարոյաթեք կաղ եւ հաստատուն Ասծոն հեք, միայն իրեն չէ, որ կաղոն է Նրան, այլեւ ուրիշներին: Նա դառնում է Ասծոն եւ արաբաններին, ասվածայինին եւ երկրայինի միջեք սեղծծող կաղողակներից մեքը: Ազատեքն Ասծոն կամին հանձնված մարդկային կամը Ասծոն կողմից չի կլանվում, այլ ներդառնակվում է Նրան՝ մարդու վերածելով մի ծոր՝ մարդասկանային ուժի, որն էլ իր հերթին ընդունակ է դառնում մարդկանց աշխարհում կատարելու Ասծոն գործերը: Դրանով Շումարիս կողմը, որդեք Ասծոն հեք բարեքնորի, բարոյական աղեքս, առանձնանում է ասվածայինին հեք ունեցած մարդկային այլ հարաբերություններից: Զանի որ գոյություն ունեն հավասարակշռի ասվածայինին հաղորդվելու այլ հարաբերություններ, եւ նրանց բուլոր հարաբերությունները չեն, որ սեղծծում են իրենք եւ Ասծոն միջեք կենդանի բարոյական կաղ ու Շումարիս մեքեքուն:

Եթե իրաթեք գոյություն ունի Ասվածություն, աղա Նրանից դուրս աղորդ մարդը ղեք է զգա Նրան, բայց միայն որդեք արաբին ուժ, որն ամեն որդեք կարող է իրեն կուլ սալ ու ոչնչացնել: Ասվածը մի ամենագոր ուժ է, որ իսկում է մեք վրա, բայց Նրա գերիգորությունն ի հայք է գալիք տարեք ձեքերով: Ասծոնից դուրս աղորդը բնության ճորի համար այն դրեքունվում է որդեք լափող, ա-

մեն բան իր մեք կուլ սկող, ոչնչացնող կրաք: Այսուհետ արաբկալեքի եւ ամենամեքի ուժի հեք հնարավոր չէ բարոյական մեքեքուն: Մարդը այսուհետին չի կարող հանձնել իր ներին եւությունը, այն, ինչ ինքն է: Նա կարող է

նման արաբին ուժին սալ միայն իր արաբին գոյությունը, այսինքն այն, ինչ ինքն ունի արաբանության իր ֆիզիկական կյանքը, երեքանեքին, իր մարմնի ինչ-որ մասը, իր կենդանիներին, իր ծոքերին: Ասվածային ամենակուլ իրեքնեք վաճախին ամենակուլ իրեքնեք: Սուրբ գոհեք է լուսանեքուն: Սուրբ հայերի վկայությամբ դիվային ուժերը, որոնք հեքանունիքի հաղորդությունում էին Ասծոնի,

գոհաբերումների կալիք ունեքին առաքին հերթին իրենց սեփական կյանքն աղախողվելու համար, նրան սնվում էին արյունոտ գոլորիքներով: Բայց գոյություն ունեցող Ասվածը նույնեք, որ իսրայելացի ժողովրդին բացախալեք

եւ հաբերության միջոցները տարեք են: Կալված այն բանից, թե մարդն ինչոքն է հալանում իրեն ու իր Ասծուն: Զանի դեք մարդու մեք բացախալեք է միայն իր ֆիզիկական գոյությունը, աղա Ասվածը կարող է ներկայանալ նրան ոչ այլ կերպ, քան նույնիսկ սի ֆիզիկական գոյությամբ, միայն առավել հզոր: Եվ մարդն էլ նման Ասծուն կարող է սալ իր ֆիզիկական գոյությունը ամբողջությամբ եւ կամ դրա մի մասը: Մղանկելով եւ ուրիշ արյամբ աղորդ նախամարդու համար կրոնը սկսվեք սեփական արյան հեղձմեք, ինքնատարությունը լիարժեք թե մասնակի, իրական թե խորհրդանական:

Կրոնական առաջին զգացումը համարվում է վախը, այն վախը, որը ոչ թե ասվածներն է ձնում, այլ ձնվում է ասվածներից: Ասվածության մասին առաջին դասեքերանում այն ձանուկ անեքանեքի կրակն էր, այն ամենակեր ուժ, որն ի գորու եր ամեն ինչ վեքածել Բաթի, իսկ առաջին դասեքանունը արյունոտ գոլոր: Այստեք չկար ոչինչ կեքծ կամ ինքնահաք: Այդուհետ էլ ղեքն, Բաթի դեք մարդը աղորդ ու մութ կրեք, իշխում էին նրա վրա: Այսու իր անկասարությունը գիտակող մարդու համար ողջախոսությունն սկսվում է Ասծոն հանդեք ունեցած վախից, եւ աղաք իրենց հոգու լափագույն մասով Ասծոն հեք հաղորդության մեք մսած

մարդիկ ղեքն է գոհաբերել իրենց վաք գոլոր:

Բայց մարդը, չնայած որ դեքեքս աղաք չէ մութ գայաքակողություններից, որոնք նրան կաղում են հողի հեք եւ սեքիում դողալ առնուք սղալակի առեքն, այնուամենայնիվ կարող է իր դեքն ուղղել դեքի երկինք եւ սեքնել աշխարհային լույսը: Աշխարհի դասեքն իր մեք սեղծծող մարդու համար աշխարհասեղծ Ասծոն ուժը հաղորդանում է որդեք Նույսը: Այնուհետքին Այստեք արդեք նա չի վախեքնում Ասվածությունից, այլ հրճվում է Նրանով՝ Նրան սեքնելով սեղեքերի չնաղ կառույցի մեք: Ամենակարող Ասվածն այստեղ հանդես է գալիք ոչ թե իր ամենակուլ հեք ուժով, այլ ամենաղաթան գաղափարներով, ամենաընդգրկուն եւ ամենալուսավոր բանակալությամբ: Այստեղ արդեք ոչ թե արյունոտ գոհեք, ոչ թե Մուրի կրակը, ոչ թե վալիք ճիշեք եւ տարեքին ուժերի Բաթի Բաթի դեք ողորդանակումներ են հարկավոր, այլ սեղեքական գեղեքության հոգեղարար սեղծագործությունը, մեքը, սեղեքական կառույցի հեքյուններն իրեքեքնող գաղաք մեղեքին, ինասուն գոլուց ու ամարյուն ընթիքը: Այստեք Ասծոնն է սղվում կամ մասուցվում ոչ թե մարմնավոր կյանքը, այլ մսավոր:

Ճարունակելի

Թարգմանությունը՝
Յ. Սահակյանի

ԿԱԽԱՐԴԱԿԱՆ ՎԻՉԵՆԻ ՎԱՐՊԵՏԸ

Արդեն երիտասարդ եղիծե Թաղետոյանը սիրադէպով էր գծի, գույնի, ծավալի զարգացման մասին ծանանակի եկողայի եւ ռուս գեղանկարչների մակարակով: 1891 թվականին վրձնած «Ռոզալիա Սուրենյանցի դիմանկարը» վկայում է այդ մասին: Այդ դիմանկարը (դասկերված է վարդգես Սուրենյանցի եղբոր կինը) առանձնակի ու միայնակ մնաց Թաղետոյանի գեղանկարչության մեջ: Սա մի զարմանալի նկար է. քաղետոյանական գույնի թափանցիկությունն արդեն առկա է, սակայն դասական է գունագեղությունը: Այն հասկալի էր չէր ընկնում ծավալային եւ ճարտարական անսովոր լուծումներով: Այստեղ դեռեւս հայ արվեստագետն իր ողջ ուժով չի երեւում: Գեղանկարի Ռոզալիան տոնակա հայկական ընթացիկ անդամ էր: Նրա սկեսրայրը՝ Սուրենյանցի հայրը, Լազարյան ճեմարանի դասաւանդը ուսուցիչ էր, եկեղեցական գրեթէ հեղինակ:

Տիպիկ հայկական դասեր Թաղետոյանը ստեղծեց 1901 թվականին նկարելով «Երկրագլուխը խաչին» կսավը: Հայկական այստեղ դասերի ողջ չէ, այլ բովանդակությունը, բնորոշ, նրա ներառարի: Այս ոչ մեծ կսա-

զանքների շրջանում: Քիչ էր տեսնվում մեկնի հեռավոր ափեր: Հեռավոր նրա տղայուն են կառն ու կանաչաւը: Գեղեցիկաւարեք մանուշ են, առանց շեղումների, սակայն կորոշային: Այստիպի նկարը շատ քան չէր ավելացնում հայկական գեղանկարչությանը, սակայն այն իր բովանդակությամբ անհրաժեշտ էր մեր ժողովրդին, որն ստիպված էր բողոքում հայրենիք ու մեկնում օտար ափեր եւ այնտեղ՝ Հոլանդասանի, Հոլանդիայի, Իտալիայի ֆաղաներում լույս սեղանում հայաստա բազմաթիվ դարբերականներն ու գրեթէ:

1907 թվականին վրձնած «Չանգյուլուն» նկարը ոչ միայն բովանդակությամբ, այլեւ իր ձեւով խորապես ազդեցություն էր ստեղծագործություն էր: Այս նկարն այն անընթացեղեցկությունն է, որ Թաղետոյանը տեսնում էր դեղի իր մանկությունում ու Մարասյան դասը. ծաղկանկար գգեսներով հայտնիներն ասեւ կսավի մեջ հայտնվել են ուղղակի հայոց մանրանկարչությունը:

Այս օրջանում եղիծե Թաղետոյանը միակն էր, որ անտղատիկ չափերով խորացել էր դեղի համախառնային գեղանկարչության զարմանալի շեղ դասերից մեկը՝ հայոց միջնադարյան մանրանկարչությունը, ընդ որում այս վերջինին գծերն առանց խառնելու իր ուսանած ակադեմիական արվեստի, նաեւ եվրոպական մշակույթի տարրեր: Հայկական արվեստի գույնը, անմիջականությունը Թաղետոյանի համար աղախովեցին գեղագիտական ուրույն մի համակարգ, որով գոյեղմոված նվաճեց նոր տարածություններ:

1909 թվականին նա ստեղծեց իր «Համաճար եւ ամբողջ» նամակով կսավը: Այստեղ նա կիրառել է ֆրանսիական տղավորապատ ղորոցի գեղանկարչական եղանակը. նկարն ուղղակի դասերված է գունաթերով, սրամ թրթրում շարժվում են: Սակայն միայն Թաղետոյանի ճարտար կարող էր սամծել գունային այդպիսի հրավառությունը: Թեեւ գույների հակադրությունն այստեղ հասնում է բարձր աստիճանի, սակայն ոչինչ չի ճշում, եւ ամեն ինչ եմբարկված է գունաճարի ընդհանուր ներդասակությունը:

Համաճարի դեմքը հիշեցնում է Բեթհովենին, բայց դա մեծ երգահանը չէ: Իսկ ամբողջը, որի փրփն ուղղակի լավում է, թեեւ բազմաթեւ է եւ բազմաթեւ, շեղ գգեսներ է կրում, սակայն մի դեմ ունի բոք ու իմնագոհ: 1910-ական թվականներին Թաղետոյանն իմր թիֆլիս ֆաղաի հասարակության մեջ շատ հաճախ էր ծառակում համաճարի եւ ամբողջի անհեթեթ բախումը: Նա երջանիկ չէր նաեւ Էջմիածնի ճեմարանում, ուր դասավանդում էր Մոսկվայի ուսումնարանն ավարտելուց հետո: Թեեւ նա միաբարանն այստեղ խրմյան Հայրիկն էր, Կոմիտաս վարդապետը, սակայն նա մենակ էր, որովհետեւ նկարելու համար ոչ միայն անհրաժեշտ էր նյութ եւ առարկա, այլեւ արվեստի հասարակություն, ցուցահանդեսներ, որոնցից իր երկիրը դեռեւս զուրկ էր:

Թաղետոյանը բանաստեղծ էր եղբայր, եւ նրա հոգու մեջ անմիջապես արձագանք էին գտնում անցյալ դարավերջի եւ նոր դարակզրի խորհրդապատկան տարածությունները: Նա կարող էր լինել առաջնակարգ սիմվոլիստ նկարչներից մեկը, եթե շարունակեր նկարել իր խորհրավոր երազները, որոնցից մեկը ժամանակի գեղանկարչության հայտնի երկերից է եւ կոչվում է «Իմ ամուսնուհից մեկը»: Նա իր երազներին ցրաների մի ամբողջ շարք է նկարել: Խորհրդապատկան տարածությունները շարունակվեցին նաեւ 1910-ական թվականներին: Սակայն, երբ թիֆլիսում Թաղետոյանը, Մարյանը, Սուրենյանցը, Թեղեմեղյանը իմնադրեցին հայ արվեստագետների ընկերությունը, որի առաջին ցուցահանդեսը բացվեց 1917 թվականին, Թաղետոյանն իր միաբարանը փնտրեց կյանքի

ծնարկության մեջ:

Փարիզում, Մարիդում եւ Վենետիկում, Ֆլորենցիայում եւ Մյունխենում, Աթենում եւ Կոստանդնուպոլսում, Կահիրեում եւ Երուսաղեմում նա ստեղծեց փոփոխ գոհարներ: Նրա էջողները զուգործեցին եւ, որոնցով ժամանակին հիացել են շատեր, իսկ Մարյանը նկատել է. «Առանց Թաղետոյանի էջողների շատ աղքատ լիքի երեւաւ մեր դասկերասարի»:

Թաղետոյանը զարգացած ու կիրք անհասականություն էր եւ միմեյն իր կյանքի վերջը շատ քան հաղորդեց թիֆլիսի գեղարվեստ ակադեմիայի ուսանողներին, որի ողբերգություն էր այդ հաստատության հիմնադրման օրը:

«Թաղետոյանը մի աշխարհ էր, մի հայկական աշխարհի իր արվեստով, ցավերով, տառապանքներով եւ մտնումներով: Նա խոսում էր զնայելի հայասա հայերենով, սփանջանում էր Քուչակով, եւ իմն էլ Քուչակի ողով բանաստեղծություններ էր գրում: Սիրահար էր հայկական մանրանկարչության, ճարտարապետության, երաժշտության, ճաշն ուներ կլավեսին եւ նվագում էր Կոմիտասի մեղեդիներ»:

վի մեջ տեսնում ենք մի հասկած միջնադարյան հայկական խաչարհից եւ ակնածանով ու երկրորդականությամբ նրան մոտեցած հայ ծերունուն, որը, թվում է, խսացնում է մի ողջ ժողովրդի ճակատագիրը:

«Եւ փրստնեական շատ եկեղեցիներ ու համայնքներ են տեսել» գրել է անգլիացի ճանադարհորդ, «Հայաստան» երկխառն ճանադար գրի հեղինակ Լինչը. սակայն չեմ հիշում, որ Խարն ու եկեղեցի այնպիսի անընթացիկ զգացողությամբ համբուրեն, ինչպես դա անում է հայ մարդը»:

Մեզնի հիշում ենք անգլիացի ճանադարհորդի այս խոսքերը՝ դիտելով Թաղետոյանի «Երկրագլուխը խաչին» կսավը: Այստեղ Թաղետոյանի ռեադրությունն ամբողջովին դեղի մարդու հոգեկան աշխարհի կողմն է, ու թվում է այս մարդն իր Կախորների արժանի ժառանգորդն է, ով Բեր Մյուրի եւ ինչի փոխարեն մախրոնսեցին գիր, միտք, լույսը: Այս մարդու վրա է ընկած մեկի սգվեր, ով մույնդիսի ակնածանով մաւրաստվում է երկրագլուխը հայոց խաչարհ, ֆաւե զարմանահաւ մի կերտված, որի տեսակը, հայերեք բացի, ուրիշ ոչ ոք չունի:

Մեր ֆարգործ վարդեսների մասին անուղղակի խոսվում է նաեւ Թաղետոյանի «Դեղի դանդախություն» կսավի մեջ: Այստեղ իմն գեղեցիկաւասան մեջ կանգնած է մակարականի տեսով մեկը: Նա այցի է եկել հարա-

րը», հիշում է Եվանդ Բոչար Թաղետոյանի երեքնի աշակերտը:

Կոմիտաս Թաղետոյանի մտերմ ընկերն էր: Իսկ 1935-ին Կոմիտասն արդեն հայ ժողովրդի, հայ մակույթի եւ հայոց ճակատագրի հավաքական կերպարն էր, եւ Թաղետոյանը նրան այդպես խոր ու դայծառ մեկնաբանեց իր կարադի երգի «Կոմիտաս» կսավի մեջ:

Այստեղ եւ երգն է հնչում, եւ գույնն է շնչում, եւ երգահանի գեղեցկական երգ ծայնագրելու սովորական դարձել էր արական ու ոգեղեն, ինչպես եղիծե Թաղետոյանի այս նկարը, ինչպես բոլոր այն նկարները, որոնց երբեւ իրավեց նրա կախարակական վրձինը:

Սարսին ՄԻՍՅԵՆՆԱՆ Արվեստաբան

ԳԵՐՄԵՆԱՆԻ ՊԱՐՏԵՂՈՒՄ

Նուոր ճար էր տվել, ու կարմիր աղոթք էր ծորում, Աղոթքից արյունը կարմիր՝ պուտ-պուտ կաթում էր բարին, Զարը ճար էր տվել, ու ճարից բրդին էր կաթում, Աղոթք, արյուն ու բրդին՝ Մարդ-Աստղծո ճակատին:

Չոնը գոհ էր մատուցում, եւ սեղանն էր սիրտը իր, Մեղանի տակ մի աշխարհ՝ զավար կարմիր՝ մեղը բոք, Հեղվում արեւն էր միում, եւ տիեզերքը անմիթ, Լույսի սաղմոս էր կարդում, որ բացվի նոր առավոտ:

Նուոր ճար էր տվել, ու ճարից աղոթք էր կաթում... Աղոթքից սկիզբ էր առել մի կարմիր ու ճեմակ երկրորդ:

ԷՄՍԵՎՈՒՄԻ ՃԱՆԱՊԱՐՏԻՆ

Էմմավուսի ճանապարհին տարակուսանք ու փոշի, Էմմավուսի ճանապարհին երկու հարցում ուս ուսի, Երկու կասկած՝ բնականաւ ինքնաբերական երկուսի, Նրանց կողքին Արեւն Արդար բալյուն էր դեմ մեկուսի:

Էմմավուսի ճանապարհին եւ ցավ, եւ սեր մի տեղում, Էմմավուսի ճանապարհին անբաց անքնն էր մարդւմ, Օրը բեքվել, մայրամուտի աղոթքն էր իր մրմնջում, Բուտը աղոթք, բուտը արեւ՝ Գողգոթայի բարձունքում:

Էմմավուսի ճանապարհին եւ ավետիս, եւ դեմ գույթ, Էմմավուսի ճանապարհին հարության փարք եւ մշուշ: Հացի բուրմունք ու օրհնություն, խաչը հեղվում որպես հուշ, Էմմավուսի ճանապարհին՝ Երանություն բացարձակ...

ԽԱՉԵՆԻ ԹՅՈՒՆ

Անտես ծես էր եռոյա,	Փայտին գանված էր ահա
Անծես ծես էր եռոյա,	Ինքը՝ Աստվածը միակ...
Անաղոթք ու անաղմոս	Գողգոթայի բարձունքում
Պատարագ էր եռոյա...	Անտես սուգ էր եռոյա,
Գողգոթայի բարձունքում	Անծես սուգ էր եռոյա,
Փոթորկվում էր մահը սին,	Խաչից անմիթ՝ երկրորդ,
Մարդը Աստված էր խաչում	Պատարագ էր եռոյա...
Խաչը հաւած երկրքին:	Գողգոթայի բարձունքում
Որպես բշկառ խաբերա,	Մարդը Աստված էր խաչում...
Որպես նկատ ու միակ՝	

Ա. Ս.

Էջի դասասխանացու՝ ԱՆՆԱ ԱԼՈՅԱՆ

